

کارگاه آموزشی ویرایش در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

زهرا جلالزاده

این وصف؛ اقبال (به جای شانس)؛ انجام (به جای اجرا، برگزاری، عهده، تهیه، و گاه حشو است)؛ برای (به جای در نظر)؛ پیاده کردن (به جای به اجرا درآوردن)؛ تشکیل دادن (به جای فعل اسنادی است)؛ جای جای (به جای همه جا؛ جهت... به جای برای...)؛ حرف اول را زدن (به جای مقام اول را احراز کردن)؛ در ارتباط با (به جای درباره)؛ دست‌اندرکاران (به جای متصدیان، همکاران، اجراکنندگان، متولیان)؛ دنبال کردن روش (به جای پیروی از روش)؛ رنج بردن از... به جای دچار... بودن)؛ زمان بردن (به جای طول کشیدن)؛ زمان (به جای وقت)؛ کنکاش (به جای کاوش و تفحص)؛ است (به جای هست و برعکس)؛ شامل (به جای مشمول و برعکس)؛ طیف (به جای انواع)؛ مبتلا به ... (به جای ... مبتلا)؛ می‌باشد (به جای است)؛ نشانگر (به جای نشان‌دهنده و بیانگر)؛ نظرات (به جای نظر، نظرها و آرا)؛ نقطه نظر (به جای نظرگاه و دیدگاه)؛ و همگنان (به جای اقران). گاه برخی کلمات نابجا به کار می‌روند، مثل را؛ از سوی، به توسط، و به وسیله؛ به خود اختصاص دادن؛ برخوردار بودن (برای مفاهیمی که بار منفی دارند)؛ به عنوان؛ عدم؛ غیر...؛

۱. این کتاب به همت انتشارات سمت (تهران ۱۳۷۸ ش) به چاپ رسیده است.

به همت پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، کارگاه آموزشی به منظور آشنایی با مبانی ویرایش از تاریخ ۸۲/۳/۳ تا ۸۲/۳/۸ برگزار شد. شرکت‌کنندگان در این کارگاه از اعضای هیئت علمی، مؤلفان، ویراستاران، مترجمان و پژوهشگران مراکز و سازمانهای مختلف بودند. در این کارگاه شش روزه، که در هر روز چهار نشست برگزار می‌شد، ۸ تن از استادان فن ۹ عنوان درسی را تدریس کردند. استاد احمدسمیعی (گیلانی)، عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی، در سه جلسه به تدریس ویرایش زبانی و محتوایی بر پایه کتاب خودشان، نگارش و ویرایش^۱ پرداختند. به اعتقاد ایشان در ویرایش زبانی هم آگاهی زبانی لازم است و هم ذوق و شم زبانی و به دست دادن دستورالعمل و تجویز نسخه‌ای که بتوان در هر مورد ماشین‌وار آن را به کاربرد میسر نیست. ایشان برخی از مصادیق خطاهای زبانی، به خصوص در کاربرد نادرست کلمات و عبارات به جای هم را چنین برشمردند: آنچه که (به جای آنچه)؛ با این وجود (به جای با وجود این، با این همه، با

ناشی از کاستی خود ماست نه ضعف زبان فارسی. گویی مترجمان فارسی زبان در مواجهه با متون غیر فارسی به جای آنکه مفاهیم زبان مبدأ را با توجه به امکانات زبان مقصد ساخته و پرداخته کنند، امکانات زبان مبدأ را به زبان مقصد وارد کرده‌اند و زبانی ساخته‌اند که نه توانمندیها و ویژگیهای زبان مبدأ را داراست و نه مقصد را. چنین مترجمانی به ترجمه تحت‌اللفظی تکواژها و اصطلاحات زبانهای خارجی یا به عبارتی، گرت‌برداری روی می‌آورند.

تدریس «عروض فارسی» نیز بر عهده استاد ابوالحسن نجفی بود. ایشان از منظری نو و با شیوه علمی به این مبحث پرداختند و علم عروض را علمی سهل‌الوصول و جذاب، نه فقط برای ادیبان که برای همه طالبان که پیش از این از آموختن آن هراس داشتند، معرفی کردند.

استاد عبدالحسین آذرننگ در مبحث « ویرایش ساختاری» به تبیین پاسخ این سؤالات پرداختند: به راستی ویرایش چیست و در چه حوزه‌ای قرار می‌گیرد؟ انواع آن کدام است و جایگاه هر یک کجاست؟ پیش از این ویرایش در حوزه ادبیات جای می‌گرفت اما امروز در حوزه علوم ارتباطات است چون با پیام کار می‌کند. علوم مختلفی چون روان‌شناسی، زبان‌شناسی، معرفت‌شناختی در فلسفه، علم ارتباطات و تحولات علم اطلاع‌رسانی، و به تازگی نیز اینترنت مباحث نظری ویرایش را تشکیل می‌دهند. اینکه ویراستار به طور منفعل با کتاب و نوشته مواجه شود و به دور از مسائل نشر، جامعه پیرامون و مخاطب اصلی کتاب فقط قلم به دست بگیرد و پشت میزش نقطه‌ها و کلمات و در نهایت جمله‌ها را جا به جا کند، بلبشویی در عرصه ویرایش و نشر به راه انداخته که نشان می‌دهد ویراستار و editor فاصله‌ای بس دراز با هم دارند که اگر هر چه زودتر به اقدامهای زیربنایی و آموزشی رونیاوریم نه تنها هرگز به هدف نخواهیم رسید بلکه هدف را از دست خواهیم داد.

ایشان ویرایش بر پایه رسانه را سه گونه دانستند: ویرایش در رسانه‌های کاغذی؛ ویرایش در رسانه‌های ارتباطی غیر کاغذی نظیر فیلم، رادیو و تلویزیون؛ و ویرایش الکترونیکی.

غیر قابل...؛ فراز؛ مورد؛ و یک.

خطاهای نوعی به ساخت صرفی و نحوی و الگوی بیانی و طرز تعبیر و نحوه و منطق بیان مربوط می‌شود؛ از جمله این خطاها مصادیق زیر شایان ذکرند: کاربرد فعل مثل صیغه‌های نامناسب، حذف بی‌قرینه فعل کمکی، دوری اجرای فعل مرکب، کاربرد فعل لازم به جای متعدی، کاربرد صیغه مجهول فعل با ذکر عامل، رعایت نکردن قواعد مطابقت فعل و فاعل، تغییر شخص، ناهماهنگی افعال، کاربرد نابجای وجه وصفی، و اختیار صیغه فعل به قاعده زبان مبدأ در ترجمه.

بحث «ویرایش و رایانه» از مباحث تازه و مهم این کارگاه بود که دکتر مصطفی عاصی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی، تدریس آن را بر عهده داشتند. ایشان درباره ارتباط ویرایش و کامپیوتر متذکر شدند که: در این عصر که رایانه عضولاینفک تمام عرصه‌هاست، شناختن کاراییهایی که در هر حرفه برای اهل آن مهیا کرده ضرورتی است انکارناپذیر که متخصصان را وامی‌دارد از چند و چون آن سردر آورند و مهارتهای خود را در به کارگیری آن توسعه بخشند. حداقل بهره این فناوری افزایش سرعت و دقت کار است که فرد را از انجام بسیاری از امور مکانیکی، خسته‌کننده و وقت‌گیر بی‌نیاز می‌کند. ویرایش هم بی‌بهره از آن نیست. البته در جامعه ما تا حد زیادی ویرایش با ابزارهای سنتی یعنی قلم و کاغذ دنبال می‌شود اما در آماده‌سازی کتاب از جنبه‌های مختلف فنی، رایانه چنان امکانات وسیعی را در اختیار اهل فن قرار داده که پیش از آن تصورناپذیر بود.

دکتر علاءالدین طباطبایی، عضو هیئت علمی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ذیل عنوان ساختمان زبان فارسی به طرح دیدگاههای جدید در صرف و نحو زبان فارسی با تکیه بر مباحث زبان‌شناسی پرداختند.

استاد ابوالحسن نجفی، عضو پیوسته فرهنگستان زبان و ادب فارسی، با طرح بحث « توانمندی زبان فارسی» به تکمیل بحث پیشین (ساختمان زبان فارسی) پرداختند: ضعف فعلی ما در ترجمه آثار غیرفارسی و حتی در بیان مباحث روزمره

مطرح می‌شود که لاجرم باید پاسخی برایش بیابد و خطاهای احتمالی در اثر را از میان بردارد. شناخت کتابهای مرجع و به خصوص امکانات مختلفی که امروز با اینترنت در دهکده جهانی پیدا شده اصل مهمی است که هر ویراستار، به ویژه در ابتدای کار، باید به هر طریق ممکن از چند و چون آن سر درآورد. انواع کتابهای مرجع عبارت‌اند از کتابهای مرجع ردیف اول که با مراجعه به آنها پاسخ سؤال خود را مستقیم می‌یابیم، مثل دایره‌المعارفها؛ کتابهای مرجع ردیف دوم که مستقیم جواب نمی‌دهند بلکه منابع دیگری را معرفی می‌کنند، مثل کتاب‌شناسیها؛ و متون مختلفی که در حکم کتاب منبع‌اند، از قبیل سفرنامه‌ها، سالنامه‌ها، سالنامه‌ها، و گاهنامه‌ها.

در نشست آخر میزگردی با حضور آقایان نجفی، سمیعی، فانی، مرادی، و طباطبایی به ریاست خانم وزوایی تشکیل شد. در این نشست مسائل مختلفی از جمله مشکلات رسم‌الخطی زبان فارسی، فعالیت و رسالت فرهنگستان، به خصوص در امر واژه‌گزینی، دامنه دخل و تصرف ویراستار در ویرایش متن، و سره‌نویسی مطرح شد و اعضای میزگرد به سؤالیهای حاضران پاسخ گفتند. ■

همچنین ایشان، براساس نوع کار، به تشریح پنج نوع ویرایش پرداختند: الف) ویرایش به منزله معماری کتاب (سرپرستی و نظارت)؛ ب) ویرایش بر پایه صورت (formal ed.)؛ ج) ویرایش زبانی - ادبی یا نگارشی - بیانی؛ د) ویرایش ساختاری و محتوایی؛ ه) ویرایش بر پایه جنبه‌های دیگر همچون ویراستار تولید، ویرایش ترجمه، تصویرویرایی، ویرایش گفتار شفاهی، ویرایش پروژه‌ای، ویرایش نمایه.

آقای ابراهیم افشار زنجانی نیز در نشست به طرح مسائل مربوط به تنظیم صفحه عنوان و حقوق پرداختند و اهمیت آن را در شناسایی اثر به خواننده گوشزد کردند. استانداردهای موجود در این باره نیز از دیگر مباحث مطرح بود.

دکتر نورالله مرادی، استاد دانشگاه، نیز در سه نشست مبحث مرجع‌شناسی را مطرح کردند: برای هر فرد کنجکاو که سؤالی در ذهن دارد این مشکل همواره مطرح بوده که چگونه پاسخ مناسبی برای آن بیابد. در ذهن ویراستاری که وظیفه دارد مفهومی را به بهترین نحو ممکن به مخاطب اثر منتقل کند سؤالیهای زیادی